

บทที่ 4

ภาษาถิ่นอีสาน

4.1 บทนำ

ภาคอีสานมีพื้นที่ครอบคลุม 19 จังหวัด มีพื้นที่เป็น 1 ใน 3 ของประเทศ มีประชากรทั้งสิ้นประมาณ 22 ล้านคน พื้นที่เป็นที่ราบสูงเรียกว่า "ที่ราบสูงโคราช" พื้นที่นี้เป็นดินแดนที่มีอารยธรรมมาแต่โบราณ มีการค้นพบโครงกระดูกและเครื่องใช้ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี พบศิลาจารึกภาษามอญและเขมร รวมทั้งสิ่งก่อสร้างในอารยธรรมเขมรเป็นจำนวนมากในหลายพื้นที่ เช่น ปราสาทหินพิมาย ปราสาทหินกู่ในจังหวัดนครราชสีมา ปราสาทหินพนมรุ้งในจังหวัดบุรีรัมย์ อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในเขตอีสานปัจจุบันนี้ไม่ได้แสดงว่าสืบทอดมาจากวัฒนธรรมขอม แต่มีวัฒนธรรมที่เรียกว่าวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำโขง คือมีภาษาและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับลาว (ชวีช ปุณโณทก 2542 : 61)

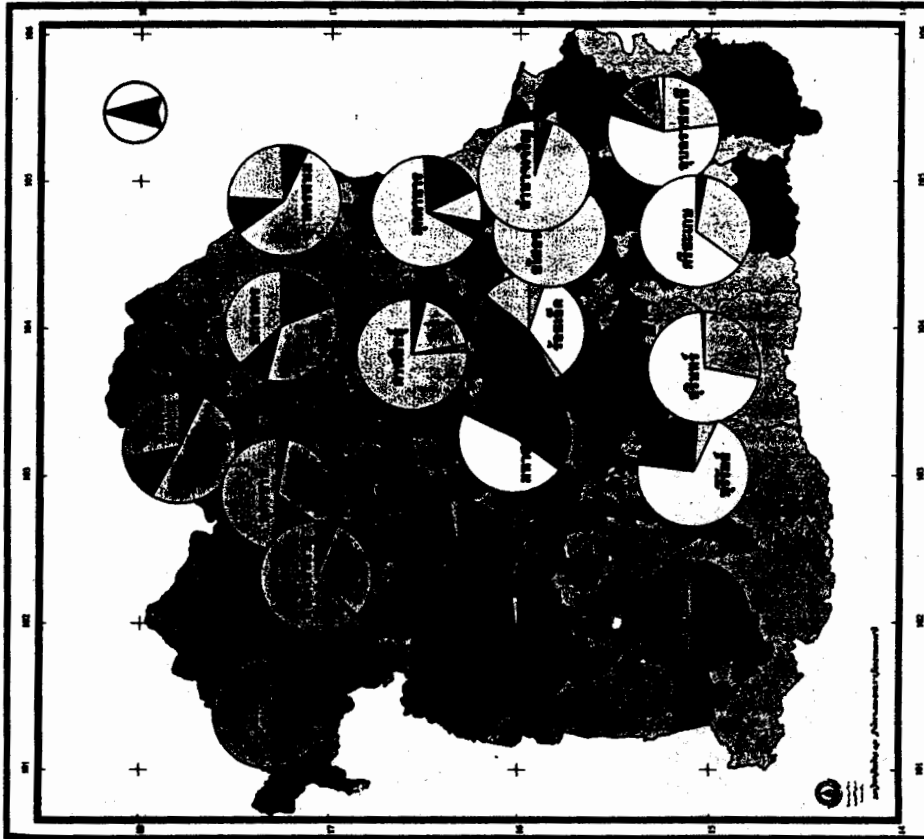
ดินแดนภาคอีสานมีชื่อว่าอาณาจักรล้านช้างเป็นอาณาจักรที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง เริ่มต้นประวัติศาสตร์เมื่อสมัยพระเจ้าฟ้างุ้ม พ.ศ. 1896 ได้รวมตัวกันขึ้นเป็นรัฐอิสระเนื่องจากในช่วงนั้นอาณาจักรสุโขทัยกำลังอ่อนแอลง กรุงศรีอยุธยาที่อยู่ไกลออกไป ส่วนเวียดนามก็กำลังมีศึกกับจีนอยู่ เมื่อตั้งอาณาจักรได้แล้วล้านช้างก็เป็นปีกแผ่นสืบมา มีเมืองสำคัญคือเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบางและเมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองสำคัญอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ส่วนเมืองทางฝั่งซ้ายซึ่งอยู่ในประเทศไทย เช่น เมืองโคตรบอง (นครพนม) เมืองหนองหารหลวง (สกลนคร) เมืองหล่ม (หล่มสัก) เป็นเมืองเล็กกว่าและอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้าง

สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อไทยทำศึกชนะเวียงจันทน์ หลวงพระบาง และจำปาศักดิ์ จึงได้อพยพผู้คนเข้ามาแล้วตั้งเป็นเมืองใหม่ๆ ขึ้นทางฝั่งไทย ตั้งแต่สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีถึงสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการกวาดต้อนคนลาวและชนชาติไทยอื่นๆ ที่อยู่ในลาวเข้ามาอยู่ในประเทศไทยครั้งใหญ่ 3 ครั้ง คือ 1 สมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีกวาดต้อนคนมาจากหลวงพระบาง เวียงจันทน์และจำปาศักดิ์ ครั้งที่ 2 สมัยพระพุทธยอดฟ้า กวาดต้อนมาจากหลวงพระบาง และครั้งที่ 3 สมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ไทยได้กวาดต้อนผู้คนจากเวียงจันทน์เข้ามาในประเทศไทย (วิไลลักษณ์ เตชะ 2530 : 6 - 7) ปัจจุบันชาวอีสานจึงมีภาษาและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับลาว และบางคนก็เรียกภาษาถิ่นอีสานว่าภาษาลาวก็มี

สุวิไล เปรมศรีรัตน์และคณะได้แสดงการกระจายของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ในปัจจุบันในดินแดนอีสาน ประชากรส่วนใหญ่ประมาณ 13 ล้านคนพูดภาษาลาวอีสาน ซึ่งเป็นภาษากลางของภาคอีสาน พบพูดกระจายในทั้ง 19 จังหวัด แต่พูดหนาแน่นในเขตอีสานตอนบน ทั้งยังมีผู้พูดภาษาอื่น ๆ อีกกว่า 20 ภาษา พื้นที่ภาคอีสานแบ่งออกเป็นอีสานตอนบนหรืออีสานเหนือและอีสานตอนล่างหรืออีสานใต้ ลักษณะของกลุ่มภาษาและชาติพันธุ์ในเขตดังกล่าวแตกต่างกัน กล่าวคือ อีสานใต้ ซึ่งอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำชี-มูล ประกอบด้วย 9 จังหวัด ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี อำนาจเจริญ ยโสธร ชัยภูมิและร้อยเอ็ด เป็นเขตของกลุ่มชนที่พูดภาษามอญ-เขมร ตระกูลออสโตรเอเชียติกเป็นส่วนใหญ่ มีผู้พูดภาษาเขมรมากที่สุดถึงกว่า 1 ล้าน 4 แสนคน โดยพูดหนาแน่นในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ ภาษามอญ-เขมรอื่น ๆ ที่มีพูด เช่น ภาษากูย/กวย ภาษาญ้อกูร หรือชาวบนพูดในจังหวัดนครราชสีมาและชัยภูมิ ในเขตอีสานใต้มีกลุ่มคนที่พูดภาษาไทยกลุ่มใหญ่ได้แก่กลุ่มไทยโคราชหรือไทยเบ็ง (ไทยเต็ง) ที่พูดกันหนาแน่นในเขตจังหวัดนครราชสีมาและจังหวัดใกล้เคียง เช่น บุรีรัมย์ ชัยภูมิ มีจำนวนเกือบ 6 แสนคนและมีผู้พูดภาษาไทยกลางประมาณ 8 แสนคน ในเขตอีสานใต้ภาษาที่ใช้เป็นภาษากลางคือภาษาเขมรถิ่นไทย

ส่วนเขตอีสานเหนือเป็นเขตลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำสงคราม ประกอบด้วย 10 จังหวัดได้แก่ เลย อุดรธานี หนองบัวลำภู หนองคาย ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนมและมุกดาหาร ประกอบไปด้วยกลุ่มชนต่างๆหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มภาษาตระกูลไทและกลุ่มภาษามอญ-เขมร โดยเกือบทั้งหมดมีประวัติการอพยพมาจากฝั่งลาวในช่วงต่างๆของประวัติศาสตร์อีสาน ภาษาลาวอีสานเป็นภาษาของคนส่วนใหญ่และกระจายไปทั่วทั้งภาค กลุ่มภาษาตระกูลไทอื่น ๆ ที่มีพูดได้แก่ ภาษาไทยเลยพูดที่จังหวัดเลย ภาษาผู้ไทย พูดที่จังหวัดนครพนม สกลนคร และกาฬสินธุ์ ภาษาญ้อพูดที่จังหวัดสกลนคร ภาษากะเลิง ภาษาโย้ย ภาษาพวนพูดที่จังหวัดสกลนคร ภาษาแสกพูดที่จังหวัดนครพนม ภาษาตระกูลมอญ-เขมร มีภาษาไซ-บรู ซึ่งมีประวัติอพยพมาจากฝั่งลาว ภาษาที่พูดกันในเขตภาคอีสานมี 20 ภาษา ประกอบไปด้วยภาษาตระกูลไท 11 ภาษาและภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก 9 ภาษา (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ 2544 : 39-41)

แผนที่ภาษากาตตะวันตกเฉียงเหนือ (อีสาน)

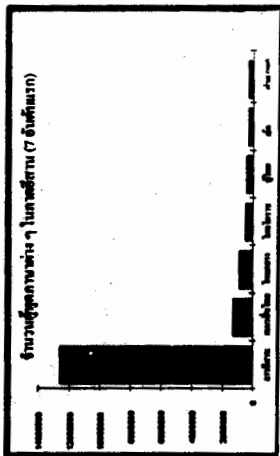

ภาคอีสาน

ภาษาในภาคอีสาน

โคราช	อีสาน
บุรีรัมย์	ลาว
สุรินทร์	เขมร (ขุขันธ์)
บุรีรัมย์	มอญ
บุรีรัมย์	ข่า
บุรีรัมย์	ข่า (พระวิง)
บุรีรัมย์	ญวน
บุรีรัมย์	มอญ
บุรีรัมย์	ม้ง (แม้ว)
บุรีรัมย์	จีน
บุรีรัมย์	ลาวกลาง

อีสาน
 5000 - 35800
 35800 - 74000
 74000 - 209900

(สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ 2544 : 54)

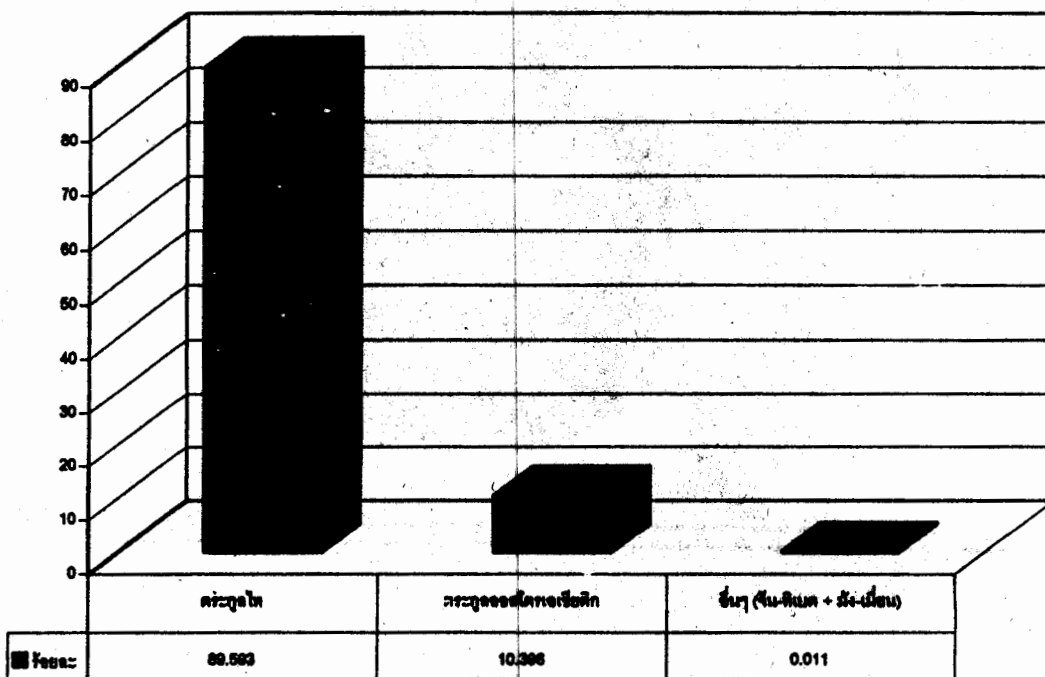
โครงการแผนที่กลุ่มชาติพันธุ์ภาษาต่างๆในประเทศไทย

แผนภูมิแสดงสัดส่วนผู้พูดภาษาต่างๆในภาคอีสาน

- 1.ลาวอีสาน 73%
- 2.เขมรถิ่นไทย 7%
- 3.ไทยกลาง 7%
- 4.ไทยโคราช 3%
- 5.ผู้ไทย 2.5%
- 6.ไทยเลข 2%
- 7.ชาว(ภูษ.ทอ) 2%
- 8.ญ้อ 2%
- 9.กะลึง 0.35%
- 10.ไซ 0.35%
- 11.โซ้ย 0.25%
- 12.ญะอ 0.1%
- 13.กรวน 0.1%
- 14.กุ่มกร น้อยกว่า 0.05 %
- 15.แสก น้อยกว่า 0.05 %
- 16.โพธิ์รัง น้อยกว่า 0.05 %
- 17.คำมั่ง (ฮาน) น้อยกว่า 0.05 %
- 18.มอญ น้อยกว่า 0.05 %
- 19.จีน น้อยกว่า 0.05 %
- 20.ลาวหม่ม น้อยกว่า 0.05 %
- 21.ม้งม้ว น้อยกว่า 0.05 %
- 22.ลาวกลา น้อยกว่า 0.05 %

แผนภูมิแสดงร้อยละของผู้พูดภาษาตระกูลต่างๆ ในภาคอีสาน

(สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ 2544 : 55)

4.2 ระบบเสียงภาษาถิ่นอีสาน

ระบบเสียงภาษาถิ่นอีสานประกอบด้วยหน่วยเสียง 3 ประเภทคือ

1. หน่วยเสียงสระ
2. หน่วยเสียงพยัญชนะ
3. หน่วยเสียงวรรณยุกต์

(การศึกษาเรื่องระบบเสียงภาษาถิ่นอีสานนี้รวบรวมมาจากลักษณะภาษาอีสานของ ธานนท์ ตรงดี, สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ของปรีชา พิณทอง, การเปรียบเทียบเสียง ศัพท์และกระบวนประโยคที่ใช้อยู่เสมอระหว่างภาษาไทยกลางและไทยอีสานจังหวัดขอนแก่น ของวันทนีย์ ปกรโณดมและติญู ปาสีคุปต์)

4.2.1 หน่วยเสียงสระ

หน่วยเสียงสระในภาษาไทยถิ่นอีสานมีทั้งหมด 20 หน่วยเสียง แบ่งเป็นสระเดี่ยว 18 หน่วยเสียง สระประสม 2 หน่วยเสียง

4.2.1.1 หน่วยเสียงสระเดี่ยว

หน่วยเสียงสระเดี่ยวมีทั้งสิ้น 18 หน่วยเสียง แบ่งเป็นสระเดี่ยวเสียงสั้น 9 หน่วยเสียง สระเดี่ยวเสียงยาว 9 หน่วยเสียง ดังต่อไปนี้

ตารางแสดงหน่วยเสียงสระเดี่ยว

ระดับลิ้น / ส่วนของลิ้น	หน้า	กลาง	หลัง
สูง	i i:	ɯ ɯ:	u u:
กลาง	e e:	ɤ ɤ:	o o:
ต่ำ	ɛ ɛ:	a a:	ɔ ɔ:

ตัวอย่างคำที่ประสมด้วยสระเดี่ยว

หน่วยเสียง		คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
/i/	ดั้น	/din2/	ดั้น
/i:/	หิ้น	/hi:n1/	หิ้น
/e/	เบ็ด	/bet1/	เบ็ด

หน่วยเสียง		คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
/e:/	เน้น	/nem3/	เนร
/ɛ/	แข็ง	/kheŋ3/	แข็ง
/ɛ:/	แดง	/deŋ2/	แดง
/u/	ขึ้น	/khum5/	ขึ้น
/u:/	คิน	/khum3/	คิน
/ɯ/	เล็ก	/ɯk4/	เล็ก
/ɯ:/	เขย	/kɯ:ŋ1/	เขย
/a/	กัด	/kat1/	กัด
/a:/	ดาบ	/da:p5/	ดาบ
/u/	กุง	/kug6/	กุง
/u:/	ลูก	/lu:k6/	ลูก
/o/	นก	/nok4/	นก
/o:/	โอง	/ʔo:ŋ5/	โอง
/ɔ/	น้อง	/nɔŋ4/	สั้น
/ɔ:/	นอน	/nɔ:n3/	นอน

4.2.1.2 หน่วยเสียงสระประสม

หน่วยเสียงสระประสมมี 2 หน่วยเสียง คือ /ia, ua/ ตัวอย่างเช่น

หน่วยเสียง		คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
/ia/	เรียน	/hian3/	เรียน
	เมีย	/mia3/	เมีย
	เสีย	/sia1/	เสีย
/ua/	สวน	/suan1/	สวน
	ผ้า	/phua1/	ผ้า
	หัว	/hua1/	หัว

ภาษาอีสานไม่มีสระประสม /ua/ คำที่เป็นเสียง /ua/ ในภาษาถิ่นกลาง
อีสานจะใช้เป็น /ia/ แทน เช่น

ภาษาถิ่นกลาง
 เตือน / duan1 /
 เรือน / ruan1 /
 เปลือก / plwak2 /
 เลือด / luat3 /
 มะเขือ / ma1khua5 /

ภาษาถิ่นอีสาน
 เตียน / dian2 /
 เฮียน / hian3 /
 เปี้ยก / piak5 /
 เลียด / liat6 /
 บักเขี้ย / bak5khia1 /

4.2.2 หน่วยเสียงพยัญชนะ

หน่วยเสียงพยัญชนะในภาษาอีสานมี 20 หน่วยเสียง หน่วยเสียงพยัญชนะทั้งหมดปรากฏเป็นพยัญชนะต้นเดี่ยวได้ ไม่ปรากฏพยัญชนะต้นควบกล้ำ มี รายละเอียดดังนี้

ตารางแสดงหน่วยเสียงพยัญชนะภาษาถิ่นอีสาน

ลักษณะการเกิดเสียง	ฐานกรณ์					
	ริมฝีปาก	ริมฝีปาก ห่างกับ ฟันบน	ฟัน- ปุ่มเหงือก	เพดาน แข็ง	เพดาน อ่อน	ช่องเส้น เสียง
ระเบิด ไม่ก้อง ไม่พ่นลม พ่นลม ก้อง	p ph b		t th d		k kh	?
กึ่งเสียดแทรก ไม่พ่นลม				c		
เสียดแทรก		f	s			h
นาสิก	m		n	ɲ	ŋ	
ข้างลิ้น			l			
กึ่งสระ	w			j		

4.2.2.1 หน่วยเสียงพยัญชนะต้น พยัญชนะทั้ง 20 หน่วยเสียงปรากฏเป็นพยัญชนะต้นได้ทั้งหมด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

หน่วยเสียง	คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
/p/	ป่า / pa:2 /	ปลา

หน่วยเสียง	คำภาษาไทยถิ่นอีสาน	ความหมาย
/b/	บา /ba:4/	ป่า
/ph/	ผ้า /pha:5/	ผ้า
/d/	ดำว /da:w2/	ดาว
/t/	ตู้ /tu:6/	ตู้
/th/	ถือ /thu:1/	ถือ
/c/	จอต /co:t5/	จอต
/k/	กอด /ko:t5/	กอด
/kh/	คาบ /kha:p6/	คาบ
/ʔ/	อาบ /ʔa:p5/	อาบ
/m/	มิด /mi:t6/	มิด
/n/	หนก /nok4/	นก
/ŋ/	ญาว /ɲa:w3/	ยาว
/ŋ/	งู /ɲu:3/	งู
/f/	ฝน /fon1/	ฝน
/s/	ซ่าง /sa:ŋ6/	ซ่าง
/h/	หุ /hu:1/	หุ
/w/	หวาย /wa:ɲ1/	หวาย
/j/	เหยียบ /jiap5/	เหยียบ
/l/	ลั๊บ /lap1/	ลั๊บ

4.2.2.2 หน่วยเสียงพยัญชนะท้าย หน่วยเสียงพยัญชนะท้ายหรือพยัญชนะ
 สกตในภาษาไทยถิ่นอีสานมี 9 หน่วยเสียง ดังนี้คือ

หน่วยเสียง	คำภาษาไทยถิ่นอีสาน	ความหมาย
/p/	กั๊บ /kop1/	กบ
/t/	มิด /mi:t6/	มิด
/k/	คอก /do:k5/	คอก
/ʔ/	พะ /phaʔ4/	พระ
/m/	หอม /ho:m1/	หอม

หน่วยเสียง	คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
/n/	ฮอน /hɔn6/	ร้อน
/ŋ/	โค้ง /kho:ŋ6/	โค้ง
/w/	แอ่ว /ʔɛ:w2/	เอว
/j/	ต่าย /ta:j2/	ตาย

หน่วยเสียงพยัญชนะทั้ง 20 หน่วยปรากฏเป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว ไม่มีพยัญชนะต้นควบกล้ำในภาษาถิ่นอีสาน พยัญชนะท้ายมี 9 หน่วยเสียง ได้แก่ /p, t, k, ʔ, m, n, ŋ, w, j/

4.2.3 หน่วยเสียงวรรณยุกต์

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ในภาษาถิ่นอีสานมี 6 หน่วยเสียง ดังต่อไปนี้

ตารางแสดงการแยกเสียงวรรณยุกต์ภาษาถิ่นอีสาน

วรรณยุกต์ พยัญชนะต้น	A	B	C	DL	DS				
1	/1/ [34]								
2	/2/ [31]					/4/ [44]	/6/ [32]	/5/ [22]	/1/ [34]
3	/3/ [53]								/4/ [44]
4									

1. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 1 เป็นเสียงเลื่อนขึ้นมี 2 เสียงย่อยคือ

1. เสียงกลางต่ำ ขึ้น ระดับเสียงจะเริ่มจากกลางค่อนข้างต่ำ ขึ้นถึงกลางค่อนข้างสูง ตัวอย่างเช่น

/kha:1/	ขา	ขา
/phi:1/	ผี	ผี
/maj1/	ไหม	ไหม

2. เสียงกลางขึ้น ระดับเสียงจะเริ่มจากกลางเลื่อนขึ้นถึงกลางค่อนข้าง

สูง

/ hok1 /	ฮัก	หก
/ kop1 /	ก๊ပ်	กบ
/ cep1 /	เจ๊ပ်	เจ็บ

2. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 2 เป็นเสียงกลางตก ตัวอย่าง

/ ka:2 /	ก่า	กา
/ pa:2 /	ป่า	ปลา
/ da:w2 /	ด่าว	ดาว

3. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 3 เป็นเสียงสูงตก ตัวอย่าง

/ ɲu:3 /	งู๋	งู
/ ma:3 /	ม่า	มา
/ hian3 /	เฮี่ยน	เรียน

4. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 4 เป็นเสียงกลางค่อนข้างสูงระดับ ตัวอย่าง

/ khaj4 /	ไค	ไข่
/ maj4 /	ไม	ไหม
/ thua4 /	ทัว	ถั่ว
/ nok4 /	หนก	นก
/ mot4 /	หมด	มด
/ wat4 /	หวัด	วัด

5. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 5 เป็นเสียงต่ำระดับ มีเสียงกักที่คอหอย ตัวอย่าง

/ khaj5 /	ไข่	ไข่
/ na:5 /	หน้า	หน้า
/ ha:p5 /	หาบ	หาบ
/ pa:k5 /	ปาก	ปาก
/ da:p5 /	ตาบ	ตาบ

6. หน่วยเสียงวรรณยุกต์ที่ 6 เป็นเสียงกลาง ระดับตก ตัวอย่าง

/ pa:ɛ /	ป่า	ป่า
/ ka:wɛ /	เก่า	เก่า
/ no:wɛ /	น้อง	น้อง
/ kha:ɛ /	ค่า	ค่า
/ ha:kɛ /	ฮา	ฮา
/ lo:kɛ /	โลก	โลก
/ kha:pɛ /	คาบ	คาบ

สรุปลักษณะของหน่วยเสียงวรรณยุกต์และการเกิดร่วมกับพยางค์

เสียงวรรณยุกต์	ลักษณะของเสียง	เกิดกับ
เสียงที่ 1	เสียงย่อย 1 กลางต่ำขึ้น	คำเป็น A1
	เสียงย่อย 2 กลางขึ้น	คำตาย DS 1 2 3
เสียงที่ 2	กลางตก	คำเป็น A 2 3
เสียงที่ 3	สูงตก	คำเป็น A 4
เสียงที่ 4	กลางค่อนข้างสูงระดับ	คำเป็น B 1 2 3 4
		คำตาย DS 4
เสียงที่ 5	ต่ำระดับมีเสียงกักที่คอหอย	คำเป็น C1
เสียงที่ 6	กลางระดับต่ำ	คำตาย DL 1 2 3
		คำเป็น C 2 3 4
		คำตาย DL 4

4.3 โครงสร้างพยางค์

โครงสร้างพยางค์ในภาษาถิ่นอีสานที่ชนานันท์ ตรงดี ศึกษาไว้ (2542 : 94) คือ หน่วยเสียงพยัญชนะ หน่วยเสียงสระและหน่วยเสียงวรรณยุกต์ ปรากฏร่วมกันในพยางค์ซึ่งมีโครงสร้างดังนี้คือ

C V (V) (C) T

C หมายถึง พยัญชนะ V หมายถึง สระ T หมายถึง วรรณยุกต์

() หมายถึง มีหรือไม่ก็ได้

ดังนั้นโครงสร้างพยางค์ในภาษาอีสานจะประกอบด้วยพยัญชนะต้นเดียวกับสระ ซึ่งอาจจะเป็นสระเดี่ยวเสียงสั้น สระเดี่ยวเสียงยาว หรือสระประสม และอาจจะมีหรือไม่มีตัวสะกดก็ได้ และทุกคำจะมีเสียงวรรณยุกต์กำกับ ดังตัวอย่างเช่น

/ pa:2 /	ป่า	ปลา
/ nu:3 /	งู	งู
/ piŋ2 /	ปิ้ง	ปลิง
/ fon1 /	ฝน	ฝน
/ pa:k5 /	ปาก	ปาก
/ sa:ŋ6 /	ช่าง	ช่าง

4.4 การประกอบคำ

การประกอบคำในภาษาถิ่นอีสาน มีการนำคำมูลมารวมกันเป็นคำซ้ำ คำซ้อน และคำประสม (ดูรายละเอียดที่ ฐานานันท์ ตรงดี 2542 : 142-149)

4.4.1 คำซ้ำ คือคำประกอบที่มีการซ้ำเสียงของคำเดิมและทำให้ความหมายของคำซ้ำทั้งคำเปลี่ยนความหมายไป ซึ่งมีลักษณะดังนี้คือ

1. ซ้ำเสียงของคำเดิมทั้งคำ แล้วบอกพหูพจน์ ปริมาณหรืออัตราที่เพิ่มมากขึ้น เช่น

สาว ๆ ไปไสมา	- สาวหลายคน
ฟ้ามาไว ๆ	- ไวขึ้น
เข้ามานั่ง <u>ใน</u> ๆ แนน	- เข้าข้างในมากขึ้น

2. ซ้ำเสียงและเปลี่ยนเสียงวรรณยุกต์ในคำแรกเป็นเสียงสูง เพื่อบอกปริมาณหรืออัตราที่เพิ่มมากขึ้นกว่าคำซ้ำธรรมดา การซ้ำเสียงนี้มักใช้กับคำคุณศัพท์และคำวิเศษณ์ เช่น

คำสัมนี่ แฉับ แฉบ	- สัมนี่อร่อยมาก
ลูกข่อย อ้วน อ้วน	- ลูกข่อยอ้วนมาก
เจ้าหญิง ไว ไว	- เธอเดินเร็วมาก

3. ซ้ำเสียงเฉพาะพยัญชนะต้นแล้วเปลี่ยนเสียงสระกับพยัญชนะสะกด เพื่อให้ความหมายลดลง หรือเจาะจงน้อยลง เช่น

ป่าต่ง ปาแตก กะปมี	- ปลาร้าก็ไม่มี
--------------------	-----------------

หมากต้ง หมากแตง ต่ายเหมิตแล้ว - แต่งไทยตายหมดแล้ว

4. ซ้ำเสียงทั้งคำของคำกริยาหรือคุณศัพท์ เพื่อบอกว่ากำลังดำเนินอยู่

เช่น

ข้อย นอน อยู่มันกะมะปุ๊ก - ฉันทนอนอยู่เขาก็มาปลุก

ยังดิบ อยู่มันกะกิน - ยังดิบอยู่เขาก็กิน

4.4.2 คำซ้อน คือคำที่เกิดจากการนำคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันหรือตรงข้ามกันมาซ้อนกัน กลายเป็นคำใหม่ที่อาจมีความหมายคล้ายคำเดิม หรืออาจมีความหมายใหม่ต่างจากคำเดิม คำซ้อนในภาษาอีสาน อาจเป็นคำซ้อน 2 คำ คำซ้อน 3 คำ หรือคำซ้อน 4 คำ คำที่นำมาซ้อนกันอาจเป็นคำถิ่นอีสานกับถิ่นอีสาน หรือคำอีสานกับคำถิ่นอื่น หรือภาษาอื่นก็ได้ ตัวอย่างเช่น

	คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
คำซ้อน 2 คำ		
กันคาย	/ khan3kha:j3 /	กันคาย
กอดเกี้ยว	/ ko:t5kiaw5 /	กอดเกี้ยว
ฮักแพง	/ hak4phe:ŋ3 /	รักแพง
ฮ้างหม้าย	/ ha:ŋ6ma:j5 /	ร้างหม้าย
ตายดับ	/ ta:j2dap1 /	ตายดับ
ผัวเมีย	/ phua1mia3 /	ผัวเมีย
เก่าใหม่	/ kaw4maj4 /	เก่าใหม่
เด็กเช่า	/ dr:k5saw6 /	ดึกเช่า
คำซ้อน 3 คำ		
คะลำกำกิด	/ kha4lam3kam2ki:t5 /	ของห้าม, ของสะแลง
ตระนี่ถี่เหนียว	/ ta1ni:4thi:4niaw1 /	ตระหนี่ถี่เหนียว
สะดับดับฟัง	/ sa1dap1tap1faŋ1 /	สะดับตรับฟัง
อิมหน้าสำราน	/ ?im4nam4sam1la:n3 /	อิมหน้าสำราญ
คำซ้อน 4 คำ (ความหมายคล้ายกันทั้ง 4 คำ)		
ข่มเหงเต็งเต็ก	/ khom4he:ŋ1ten2tek1 /	ข่มเหงรังแก

	คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
เก็บหอมขอมชิบ	/kep1hɔ:m1hɔ:m3hip4/	เก็บหอมมรอมริบ
มอบเวนเคนให้	/mɔ:pɔwɛ:n3khe:n3haj5/	มอบคืนให้

คำประสม 2 คำซ้อนกัน

ตัดตีนสินมือ	/tat1ti:n2si:n1mu:3/	ตัดมือตัดตีน
หน้าซิ่นตาบาน	/na:5su:n4ta:2ba:n2/	หน้าซิ่นตาบาน

4.4.3 คำประสม คือคำที่เกิดจากการนำคำมูลตั้งแต่ 2 คำขึ้นไปมาประสมกัน แล้วเกิดเป็นคำใหม่มีความหมายใหม่ ความหมายที่เกิดขึ้นอาจเป็นความหมายโดยตรงหรือความหมายเชิงเปรียบเทียบ คำที่นำมาประสมอาจเป็นคำถิ่นอีสานประสมกับคำถิ่นอีสานหรือคำถิ่นอีสานประสมกับคำถิ่นอื่น ตัวอย่างเช่น

	คำภาษาถิ่นอีสาน	ความหมาย
แขวักก	/khe:w5kok1/	พันกราม
ไผป่า	/phaj4pa:4/	ไผป่า
สินสอด	/sin1sɔ:t5/	สินสอด
คนผู้แม่	/khon3phu:5me:4/	คนกระเทย
ใจปาฉิว	/caj2pa:2siw3/	ใจปลาฉิว (ใจเสาะ)
งูกกหลักควาย	/ɲu:3kok1lak1khuaj3/	ชื่องูชนิดหนึ่ง
อุโปมตแดง	/ʔuʔ1khaj4mot4de:ŋ2/	ชื่ออาหารชนิดหนึ่ง

4.5 เปรียบเทียบภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอีสาน

ภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอีสานมีความแตกต่างกันอยู่บ้างในเรื่องพยัญชนะ สระ วรรณยุกต์และการใช้คำ ซึ่งมีดังต่อไปนี้

4.5.1 เปรียบเทียบเสียงภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอีสาน

4.5.1.1 หน่วยเสียงพยัญชนะที่ต่างกัน

เสียงพยัญชนะที่ต่างกันระหว่างภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอีสานมี 3 เสียงคือ เสียงนาสิก /ŋ/ มีในภาษาถิ่นอีสานแต่ไม่มีในภาษาถิ่นกลาง และเสียง /ch/ /r/ ซึ่งมีในภาษาไทยถิ่นกลาง แต่ไม่มีในภาษาถิ่นอีสาน

4.5.1.1.1 เสียง /ɲ/ และ /j/

ภาษาไทยถิ่นอีสานจะมีทั้งเสียง /ɲ/ ญ , และ /j/ ย แต่ในภาษาไทยกลางมีแต่เสียง /j/ ย คำที่ออกเสียงเป็น /j/ ในภาษาถิ่นอีสาน จะเป็นคำซึ่งสันนิษฐานว่าใช้ตัวเขียนเป็น อย- ส่วนคำที่เขียนด้วย หญ ย ภาษาอีสานจะออกเสียงเป็น /ɲ/ ตัวอย่างเช่น คำที่ภาษาอีสานออกเสียงเป็น /j/

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ja:1/	/ja:2/	อย่า	ยา (อย่า)
/ja:ɲ1/	/ja:ɲ2/	(ตัน) อย่าง	ยาง (อย่าง)
/ju:2/	/ju:4/	อยู่	อยู่
/ju:ɲ1/	/ju:ɲ2/	ยีน	ยีน (ยีน)

คำที่ภาษาอีสานออกเสียงเป็น /ɲ/

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ja:3/	/ɲa:5/	หญา	หญา
/jɲ5/	/ɲɲ3/	หญิ่ง	หญิ่ง
/jaj2/	/ɲaj4/	ไญ	ไญ
/jak4/	/ɲak4/	ญัก	ยักษ์
/ja:3/	/ɲa:4/	ญา	ย่า
/juɲ3/	/ɲaɲ4/	ญ่อง	(ยก) ย่อง
/ju:t3/	/ɲu:t6/	ญอด	ยอด
/ju:m4/	/ɲu:m6/	ญ่อม	ย่อม
/ju:j4/	/ɲu:j6/	ญอย	ย้อย

4.5.1.1.2 เสียง /ch/ และ /s/

ในภาษาถิ่นอีสานไม่มีเสียง /ch/ ช คำที่เป็นเสียง /ch/ ในภาษาถิ่นกลางจะเป็นเสียง /s/ ซ ในภาษาถิ่นอีสาน ตัวอย่าง

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/cha:k2/	/sa:k5/	สาก	จาก

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ cha:p2 /	/ sa:p5 /	สาบ	ฉาบ
/ chɔ:j5 /	/ sɔ:j1 /	เสย	เจย
/ chaŋ1 /	/ saŋ3 /	ซ้ง	ซ้ง
/ cha:4 /	/ sa:6 /	ซ่า	ซ้า
/ cha:ŋ4 /	/ sa:ŋ6 /	ซ่าง	ซ้าง
/ cha:j1 /	/ sa:j3 /	ซ่าย	ซาย
/ chu:3 /	/ su:4 /	ชือ	ชือ
/ chɔ:n4 /	/ sɔ:n6 /	ช่อน	ช้อน
/ cha:w4 /	/ saw6 /	เช่า	ซ้า
/ chuak3 /	/ siak6 /	เชือก	เชือก
/ chuaj3 /	/ sɔ:j4 /	ชอย	ช่วย

มีบางคำที่เสียง / ch / ฌ เปลี่ยนเป็น / C / จ เช่น

/ chi:k2 /	/ ci:k5 /	จิก	ฉิก
/ chu:n4 /	/ cu:n6 /	จิ้น	ชัน

4.5.1.1.3 เสียง / r / และ / l /

ในภาษาถิ่นกลางมีทั้งเสียง / r / และ / l / ร และ ล ในภาษาอีสานไม่มีเสียง / r / เสียง / r / ในภาษาถิ่นกลางจะเปลี่ยนเป็นเสียง / l / ล หรือ / h / ห, ฮ ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ ra:1 /	/ la:3 /	ร้า	รา
/ rot4 /	/ lot4 /	ลด	รด
/ rop4 /	/ lop4 /	ลบ	รบ
/ rap4 /	/ lap4 , hap4 /	ลับ, ฮับ	รับ
/ ro:k3 /	/ lo:k6 /	โลก	โรค

คำที่เป็นเสียง / l / เป็นคำใหม่ที่รับมาจากภาษาถิ่นกลาง ถ้าเป็นคำไทยดั้งเดิม คำส่วนใหญ่จะเปลี่ยนเสียงเป็น / h / ตัวอย่าง เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ raŋ1 /	/ haŋ3 /	ฮัง	รัง
/ ram1 /	/ ham3 /	ฮำ	รำ
/ ra:k3 /	/ ha:k6 /	ฮาก	ราก
/ ra:j4 /	/ ha:j6 /	ฮ่าย	ร้าย
/ ru:4 /	/ hu:6 /	ฮู่	รู้
/ ro:ŋ4 /	/ ho:ŋ6 /	ฮ่อง	ร้อง
/ ro:j4 /	/ ho:j6 /	ฮ่อย	ร้อย
/ rua1 /	/ hia3 /	เฮี้ย	เรือ
/ ruan1 /	/ hian3 /	เฮียน	เรือน
/ rian1 /	/ hian3 /	เฮียน	เรียน

4.5.1.2 เสียงพยัญชนะที่ตรงกันแต่ใช้แตกต่างกัน

4.5.1.2.1 เสียงพยัญชนะต้นเดี่ยว

นอกจากเสียงพยัญชนะที่ภาษาถิ่นกลางและภาษาถิ่นอีสานแตกต่างกันอย่างเป็นระบบดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังมีคำบางคำที่ใช้พยัญชนะต้นแตกต่างกันอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก ดังตัวอย่างต่อไปนี้ (อุษานันท์ ทรงดี 2542 : 112-117)

เสียง / ph/ → / f/

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ phin5 /	/ fin1 /	ฝิง	ฝัง
/ phot2 /	/ fot1 /	ฝต	ฝต

เสียง / t/ → / c/

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ tu:m1 /	/ cu:m2 /	จุ่ม	(ตอกไม้) ตุ่ม

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
เสียง / d / → / b /			
/ di:1 /	/ bi:2 /	บี	(น้ำ) ดี
เสียง / n / → / ph /			
/ ni:3 /	/ phi:4 /	พี	(ที่) นี้
/ num3 /	/ phun4 /	พูน	พูน
เสียงอื่นๆ เช่น			
/ nan3 /	/ han5 /	หัน	นั่น
/ jaŋ2daj1 /	/ caŋ4daj2 /	จ้งไค้	อย่างไค้

เสียง / ml /

คำที่สันนิษฐานว่าเสียงภาษาไทยดั้งเดิมเป็นพยัญชนะควบกล้ำ / ml / ในภาษาไทยถิ่นต่างๆ อาจจะเหลือเป็นเสียงพยัญชนะต้นเดี่ยวเพียงตัวใดตัวหนึ่ง ทำให้คำศัพท์ในแต่ละถิ่นมีเสียงแตกต่างกัน ในภาษาถิ่นกลางและภาษาถิ่นอีสานก็มีเสียงแตกต่างกันเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ lu:m1 /	/ mu:n3 /	มีน	ลีม (ตา)
/ lu:n3 /	/ mu:n4 /	มีน	ลีน
/ muak3 /	/ miak6 /	เมียก	เมือก
/ len1 /	/ men3 /	เม่น	(ตัว) เลิน

4.5.1.2.2 การสับเสียงพยัญชนะ

ในภาษาอีสานบางคำมีการสับเสียงพยัญชนะที่อยู่พยางค์หน้าไปพยางค์หลัง และเสียงพยัญชนะที่อยู่พยางค์หลังมาอยู่พยางค์หน้า เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ ta1krɔ:3 /	/ ka5tɔ:6 /	กะต้อ	ตะกร้อ
/ ta1kra:3 /	/ ka5ta:6 /	กะต้ำ	ตะกร้า
/ ta1krut2 /	/ ka5tut1 /	กะตุ้ต	ตะกรุด

4.5.1.2.3 เสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำ

ภาษาถิ่นอีสานไม่มีเสียงพยัญชนะต้นควบกล้ำ คำภาษาถิ่นกลางที่เป็นพยัญชนะต้นควบกล้ำ ในภาษาอีสานจะเหลือเป็นพยัญชนะต้นเดี่ยว พยัญชนะตัวที่ 2 คือ ร ล ว จะถูกละไป หรืออาจจะมีการเปลี่ยนเสียงไปเป็นพยัญชนะอื่นบ้าง

1. ลดเสียงพยัญชนะ ร ล ว ไป

/kr/ → /k/

/kra:p2/ /ka:p5/ กาบ กราบ

/kro:ŋ1/ /ko:ŋ2/ กอง กรอง

/khr/ → /kh/

/khru:1/ /khu:2/ คู่ ครู

/khrok4/ /khok4/ คก ครก

/khrum3/ /khr:ŋ4/ เค็ง เครื่อง

/tr/ → /t/

/truat2/ /tuat5/ ทวด ตรวด

/triam1/ /tiam2/ เตียม เตียม

/pr/ → /p/

/pre:ŋ1/ /pe:ŋ2/ แป้ง แปรง

/prap2/ /pap1/ ปับ ปรับ

/phr/ → /ph/

/phra:4/ /pha:6/ ฟา ฟร้า

/phram1/ /pham3/ ฟ่าน ฟราน

/phrik4/ /phik4/ ฟิก ฟริก

/kl/ → /k/

/kla:3/ /ka:6/ ก้า กล้า

/kla:ŋ1/ /ka:ŋ1/ ก่าง กลาง

/kluaj3/ /kuaj6/ ก้วย กล้วย

/khl / → /kh /

/khlam1 /	/kham:ɳ3 /	ค่าน	คลาน
/khlɔ:ŋ1 /	/khwɔ:ŋ3 /	ค่อง	คลอง
/khlɔ:ŋ4 /	/khwɔ:ŋ6 /	ค่อง	คล่อง

/pl / → /p /

/plaj1 /	/pa:j2 /	ป้าย	ปลาย
/pluk2 /	/puk1 /	ปัก	ปลุก
/plian2 /	/pian4 /	เปียน	เปลี่ยน

/phl / → /ph /

/phlɔ:j1 /	/phɔ:j3 /	พอย	พลอย
/phlaj1 /	/phaj3 /	ไฟ	ไฟด

/kw / → /k /

/kwian1 /	/kian2 /	เกียน	เกวียน
/kwɛŋ2 /	/kɛŋ4 /	แกง	แกว่ง

/khw / → /kh /

/khwe:ɳ5 /	/khe:ɳ1 /	แขน	แขวน
------------	-----------	-----	------

พยัญชนะควบกล้ำ กว คว ในภาษาไทยกลางที่ตามด้วยสระ /a / หรือ /a: / เมื่อเสียง ว หายไปเสียงสระมักจะเปลี่ยนจาก /a / หรือ /a: / เป็น /ua / ในภาษาอีสาน เช่น

/kwa / → /kua /

/kwaj1 /	/kuaj2 /	ก้วย	ไกว
/kwak2 /	/kuak5 /	กวก	กวัค
/kwa:ŋ3 /	/kuaŋ6 /	ก้วง	ก้วง
/kwa:ŋ1 /	/kuaŋ2 /	ก้วง	กวาง

/khwa/ → /khua/

/khwɑn5/	/khuɑn1/	ขวน	ขวัญ
/khwɑ:5/	/khuɑ1/	ข้าว	ขวา
/khwɑ:m1/	/khuɑm3/	ควม	ควม
/khwɑn1/	/khuɑn3/	ควน	ควน

2. เปลี่ยนเสียงไปเป็นพยัญชนะเสียงอื่น

พยัญชนะที่เป็นเสียงระเบิด ไม่ก้อง ไม่มีลม ที่ประสมกับ /r/ ในภาษาถิ่นกลาง ภาษาถิ่นอีสานจะออกเสียงเป็นเสียงระเบิด ไม่ก้อง มีลม ได้แก่ /kr/ → /kh/ และ /pr/ → /ph/ ตัวอย่างเช่น

/kr/ → /kh/

/kra:p2/	→	/kha:p5/	ขาบ	กราบ
/kha:w3 kriap2/		/kha:w5 khiap5/	เขาเขียบ	ข้าวเกรียบ
/kri:t2/		/khi:t5/	ขีต	กรีต

/pr/ → /ph/

/pra:p2/		/pha:p5/	ผาบ	ปราบ
/pro:t2/		/pho:t5/	ผัด	โปรต
/pre:t2/		/phe:t5/	ผัด	เปรต

4.5.1.2.4 เสียงพยัญชนะท้าย

เสียงพยัญชนะท้ายในภาษาไทยถิ่นกลางและถิ่นอีสานมี 9 เสียงตรงกันและคำส่วนใหญ่ก็จะมีเสียงพยัญชนะท้ายตรงกันด้วย คำที่มีเสียงพยัญชนะท้ายแตกต่างกันมีน้อยมาก จนไม่อาจเทียบเคียงหาหลักเกณฑ์ในการกลายเสียงของพยัญชนะท้ายได้ (ธวัช ปุณโณทก 2542 : 77) ตัวอย่างคำที่มีเสียงพยัญชนะท้ายแตกต่างกัน มีดังนี้

คำภาษาไทยกลาง	คำภาษาถิ่นอีสาน
ลิม (ตา)	มีนตา
น้ำขอด	น้ำข้อน (น้ำแห้ง)
กระบอกตา	กะโบังตา
(นิ้ว) กุด	(นิ้ว) กู้น

4.5.1.3 หน่วยเสียงสระที่ต่างกัน

ภาษาไทยถิ่นกลางและถิ่นอีสานมีระบบเสียงสระเดี่ยว 18 เสียงเหมือนกัน แต่มีระบบสระประสมต่างกัน ไทยกลางมีสระประสม /ia ua ua / แต่อีสานมีสระประสมเพียง 2 เสียงคือมี /ia ua / ขาดเสียง /ua / ไป เสียง /ua / ในภาษาไทยกลางจะเป็นเสียง /ia / ในภาษาถิ่นอีสาน เสียงสระในภาษาถิ่นอีสานใช้แตกต่างจากภาษาถิ่นกลางอยู่บ้าง ดังต่อไปนี้ คือ

4.5.1.3.1 สระประสมต่างกัน

เสียงสระ /ua / ในภาษาถิ่นกลางจะเปลี่ยนเป็นเสียง /ia / ในภาษาอีสาน ในปัจจุบันเนื่องจากอิทธิพลของการสื่อสารมวลชนและการศึกษา คนอีสานรุ่นใหม่จะออกเสียง /ua / ได้แต่ถ้าเป็นคนรุ่นอายุมากๆ จะยังคงออกเสียงเป็น /ia/ อยู่ ตัวอย่างเช่น

/ua / → /ia /

/duan1 /	/dian2 /	เตียน	เดือน
/ruan1 /	/hian3 /	เชียน	เรือน
/mwaj3 /	/miaj4 /	เมี้ย	เมื่อย
/plwak2 /	/piak5 /	เปี้ยก	เปลือก
/phwak2 /	/phiak5 /	เผี้ยก	เผือก
/luat3 /	/liat6 /	เลียด	เลือด
/klua1 /	/kia2 /	เกี้ย	เกลือ
/ma1khua5 /	/bak5khia1 /	บักเขี้ย	มะเขือ
/ŋua2 /	/hia4 /	เขี้ย	เหงื่อ
/rua1 /	/hia3 /	เขี้ย	เรือ

4.5.1.3.2 เสียงสระสั้น - ยาวต่างกัน

มีคำจำนวนหนึ่งที่ภาษาถิ่นกลางออกเสียงเป็นสระเสียงสั้นแต่ภาษาถิ่นอีสานออกเสียงเป็นสระเสียงยาว เช่น

/i/ → /i:/

/plin ₁ /	/pi:n ₂ /	ปิง	ปลิง
/plin ₃ /	/pi:n ₆ /	ปิ่น	ปลิ้น

/ɛ/ → /ɛ:/

/weʔ ₄ /	/we:ʔ ₄ /	แว	แวะ
/kheŋ ₂ /	/khe:n ₄ /	แคง	แ่ง
/teŋ ₂ /	/te:n ₄ /	แตง	แต่ง

/u/ → /u:/

/juŋ ₁ /	/ju:n ₃ /	ยุง	ยุง
---------------------	----------------------	-----	-----

4.5.1.3.3 เสียงสระต่างกัน

เสียงสระที่ภาษาถิ่นกลางและถิ่นอีสานมีตรงกัน แต่ในคำบางคำมีเสียงต่างกัน มักเป็นความต่างของสระที่อยู่ฐานเดียวกัน เช่น เป็นสระหน้าด้วยกัน สระกลางด้วยกัน หรือ สระหลังด้วยกัน หรือเป็นสระที่มีฐานเสียงใกล้เคียงกัน ตัวอย่างเช่น สระหน้า

/e:/ → /ɛ:/

/ple:w ₁ /	/pe:w ₂ /	แป้ว	เปลว
/le:w ₅ /	/le:w ₁ /	แหลว	เหลว
/ʔe:w ₁ /	/ʔe:w ₂ /	แอ้ว	เอว

/i/ → /ɯ/

/khit ₄ /	/khuɯt ₄ /	คิต	คิต
----------------------	-----------------------	-----	-----

/i/ → /a/

/cim ₃ /	/cam ₆ /	จ้ำ	จัม
---------------------	---------------------	-----	-----

สระกลาง

/u/ → /ɯ/, /ɯ:/

/khrɯŋ3/	/kɯɯŋ4/	เค็ง	คริง
/dɯk2/	/dɯk1/	เติก	ตึก
/thɯŋ5/	/thɯŋ1/	เถ็ง	ตึง
/phɯŋ3/	/phɯŋ5/	เผ็ง	ผึ้ง
/luɯk4/	/lɯk4/	เล็ก	ล็ก
/suɯk2/	/sɯk1/	เซ็ก	ศึก

/a:/ → /ia/

/fa:ŋ1/	/fiaŋ3/	เฟียง	ฟาง
---------	---------	-------	-----

/a:/ → /ua/

/kha:m3/	/khuam5/	ขาม	ข้าม
/sa:ŋ2/	/suaŋ4/	ขวาง	สร้าง (ไข)

สระหลัง

/u/ → /o/

/thuŋ5/	/thon1/	ตง	ตุง
/thuŋ3/	/thon4/	ทง	ตุง
/buŋ3/	/bon6/	บ้ง	บุง

/o:/ → /o:/

/kho:ŋ5/	/khou:ŋ1/	ของ	โขง
----------	-----------	-----	-----

/o:/ → /o:/

/co:k2/	/co:k5/	โจก	จอก
/pho:ŋ1/	/pho:ŋ3/	โพง	พอง
/kra1bo:k2/	/kasbo:k5/	กะใบก	กระบอก

/u/ → /ʉ/

/thun¹/ /thum³/ ทุน ทุน

/u:/ → /ʉ:/

/thu:k²/ /thu:k⁵/ ถึก ถุก

/ɔ/ → /a/

/boŋ³/ /baŋ⁶/ บั้ง บ้อง

เสียงสระประสมในภาษาไทยบางเสียงก็มีการใช้แตกต่างกันไป เช่น

/ia/ → /i/

/menskhiaw⁵/ /men¹khiw¹/ เหม็นชิว เหม็นเขียว

/ia/ → /ɛ:/

/khiaw³/ /khe:w⁵/ แช่ว เขียว (พื้น)

/ta¹khan¹/ /maj⁶khe:n³/ ไม่แค่น ตะเคียน

/ua/ → /o:/

/tua¹/ /to:²/ โต ตัว

/hua⁵/ /ho:¹/ โห หัว

เสียงสระในภาษากินกลางและภาษากินอีสานที่ใช้แตกต่างกันนี้พบในคำบางคำดัง
ที่ยกตัวอย่าง คำส่วนใหญ่ของทั้ง 2 ถิ่นยังคงใช้เสียงสระตรงกัน

4.5.1.4 หน่วยเสียงวรรณยุกต์

ภาษาไทยกลางมีเสียงวรรณยุกต์ 5 หน่วยเสียง ภาษากินอีสานมี 6 หน่วยเสียง
มีลักษณะทางสัทศาสตร์และการแตกตัวของเสียงวรรณยุกต์ที่ต่างกันดังนี้คือ

ตารางแสดงเสียงวรรณยุกต์ภาษาไทยกลาง

วรรณยุกต์ พยัญชนะต้น	A	B	C	DL	DS
1	15/ [24]	12/ [21]	13/ [41]	12/ [21]	
2	11/ [33]				
3					
4			14/ [44]	13/ [41]	14/ [44]

หน่วยเสียงวรรณยุกต์ 1 1 / [33]
 1 2 / [21]
 1 3 / [41]
 1 4 / [44]
 1 5 / [24]

เสียงกลาง - ระดับ
 เสียงต่ำ - ระดับ
 เสียงสูง - ตก
 เสียงสูง - ระดับ
 เสียงต่ำ - ขึ้น

ตารางแสดงเสียงวรรณยุกต์ภาษาถิ่นอีสาน

วรรณยุกต์ พยัญชนะต้น	A	B	C	DL	DS
1	11/ [34]	14/ [44]		15/ [22]	11/ [34]
2	12/ [31]		16/ [32]		
3					
4	13/ [53]				14/ [44]

หน่วยเสียงวรรณยุกต์	/ 1 /	[34]	เสียงกลาง - ขึ้น
	/ 2 /	[31]	เสียงกลาง - ตก
	/ 3 /	[53]	เสียงสูง - ตก
	/ 4 /	[44]	เสียงกลางค่อนข้างสูง - ระดับ
	/ 5 /	[22]	เสียงต่ำระดับมีเสียงกักที่คอหอย
	/ 6 /	[32]	เสียงกลางระดับ - ตก

จากตารางเปรียบเทียบวรรณยุกต์ภาษาไทยกลางและภาษาถิ่นอีสานแสดงให้เห็นว่า

1. เสียงวรรณยุกต์สามัญ / 1 / ในภาษาไทยกลางที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรกลางคำเป็น (A23) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ กลาง-ตก / 2 / ในภาษาถิ่นอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ pa:1 /	/ pa:2 /	ป่า	ป่า
/ ta:1 /	/ ta:2 /	ต่ำ	ตา
/ ka:1 /	/ ka:2 /	กำ	กา
/ ?a:1 /	/ ?a:2 /	อ่า	อา

หากเป็นคำที่ภาษาไทยกลางมีพยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำคำเป็น (A4) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ สูง-ตก / 3 / ในภาษาถิ่นอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ ɲu:1 /	/ ɲu:3 /	งู	งู
/ mu:1 /	/ mu:3 /	มีอ	มีอ
/ rian1 /	/ hian3 /	เฮียน	เรียน

2. เสียงวรรณยุกต์เอก / 2 / ในภาษาไทยกลางที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรสูงและอักษรกลางคำเป็น (B123) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ กลางค่อนข้างสูง-ระดับ / 4 / ในภาษาถิ่นอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ kha:2 /	/ kha:4 /	คา	ซ่า
/ pha:2 /	/ pha:4 /	พา	ฝา
/ khau2 /	/ khau4 /	เคา	เช่า

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ pa:2 /	/ pa:4 /	ป่า	ป่า
/ kaj2 /	/ kaj4 /	ไก	ไก

หากเป็นคำตายสระเสียงยาวที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรสูงและอักษรกลาง (DL123) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ต่ำระดับ มีเสียงกักที่คอหอย / 5 / ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ kha:t2 /	/ kha:t5 /	ขาด	ขาด
/ hi:p2 /	/ hi:p5 /	หีบ	หีบ
/ pa:k2 /	/ pa:k5 /	ปาก	ปาก
/ mo:k2 /	/ mo:k5 /	หมอก	หมอก

หากเป็นคำตายสระเสียงสั้นที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรสูงและอักษรกลาง (DS123) จะแปรเป็นเสียง กลาง - ขึ้น / 1 / ในภาษาถิ่นอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ hak2 /	/ hak1 /	ฮัก	หัก
/ khop2 /	/ khop1 /	ขบ	ขบ
/ kop2 /	/ kop1 /	กบ	กบ
/ cet2 /	/ cet1 /	เจ็ด	เจ็ด

3. เสียงวรรณยุกต์โท / 3 / ในภาษาไทยกลางที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรสูงคำเป็น (C1) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ต่ำระดับมีเสียงกักที่คอหอย / 5 / ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ ha:3 /	/ ha:5 /	ห้า	ห้า
/ pha:3 /	/ pha:5 /	ผ้า	ผ้า
/ sua3 /	/ sia5 /	เสีย	เสีย

หากเป็นคำที่ภาษาไทยกลางมีพยัญชนะต้นเป็นอักษรกลางคำเป็น (C23) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์กลางระดับตก / 6 / ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ pa:3 /	/ pa:6 /	ป่า	ป่า

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ kla:3 /	/ ka:6 /	ก้า	กล้า
/ ton3 /	/ ton6 /	ตัน	ตัน

หากเป็นคำที่ภาษาไทยกลางมีพยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำคำเป็น (B4) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ กลางค่อนข้างสูง – ระดับ / 4 / ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ pho:3 /	/ pho:4 /	พอ	พ่อ
/ me:3 /	/ me:4 /	แม	แม่
/ raj3 /	/ haj4 /	ไฮ	ไร่

หากเป็นคำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำ คำตายสระเสียงยาว จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์กลางตก / 6 / ในภาษาอีสาน เช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ khe:p3 /	/ khe:p6 /	แคบ	แคบ
/ lo:k3 /	/ lo:k6 /	โลก	โลก

4. เสียงวรรณยุกต์ตรี / 4 / ในภาษาไทยกลางที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำคำเป็น (C4) จะแปรเป็นเสียงวรรณยุกต์กลาง ระดับตก / 6 / ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ na:4 /	/ na:6 /	น้ำ	น้ำ
/ no:n4 /	/ no:n6 /	น้อง	น้อง
/ ma:4 /	/ ma:6 /	ม่า	ม้า
/ ro:n4 /	/ ho:n6 /	ฮ้อน	ร้อน

หากเป็นคำที่ภาษาไทยกลางมีพยัญชนะต้นเป็นอักษรต่ำคำตายสระเสียงสั้น (DS4) จะแปรเป็นเสียงกลางค่อนข้างสูง – ระดับ / 4 / ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ nok4 /	/ nok4 /	นั๊ก	นก
/ mot4 /	/ mot4 /	มัต	मत
/ lak4 /	/ lak4 /	ลัก	ลัก

5. เสียงวรรณยุกต์จัตวา / 5 / คำที่มีพยัญชนะต้นเป็นอักษรสูง คำเป็น (A1) จะ

แปรเป็นเสียงวรรณยุกต์ กลาง – ขึ้น / 1 / ในภาษาอีสาน ตัวอย่างเช่น

ภาษาไทยกลาง	ภาษาถิ่นอีสาน	ออกเสียง	ความหมาย
/ hu:5 /	/ hu:1 /	หู	หู
/ kha:5 /	/ kha:1 /	ขา	ขา
/ hua5 /	/ ho:1 /	โฮ	หัว
/ ma:5 /	/ ma:1 /	หมา	หมา
/ phua5 /	/ phua1 /	ผ้า	ผ้า

4.5.2 เปรียบเทียบคำศัพท์ภาษาไทยถิ่นกลางและภาษาไทยถิ่นอีสาน

คำศัพท์ในภาษาถิ่นอีสานจะมีทั้งคำศัพท์ที่ใช้เหมือนกับภาษาไทยถิ่นกลางและใช้แตกต่างกัน คำศัพท์ที่ใช้เหมือนกันจะเป็นคำศัพท์ร่วมเชื้อสายในภาษาไทย ซึ่งอาจจะออกเสียงเหมือนกันหรือถ้าแตกต่างกันก็จะมี ความแตกต่างกันอย่างเป็นระบบ คือ เป็นเสียงที่เป็นปฏิภาคกัน เช่น เสียง / ch / ช → / s / ซ ในคำ / cha:ŋ4 / ช่าง → / sa:ŋ6 / ซ่าง หรือปฏิภาคเสียงวรรณยุกต์ซึ่งได้กล่าวแล้ว ส่วนคำศัพท์ที่ภาษาถิ่นอีสานใช้แตกต่างจากภาษาไทยกลางนั้นแบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ

1. คำศัพท์ที่ภาษาถิ่นอีสานใช้แตกต่างจากภาษาไทยถิ่นกลาง
2. คำในความหมายเดียวกัน ภาษาไทยถิ่นอีสานกับไทยกลางใช้คำศัพท์คนละคำ ที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน

3. คำภาษาถิ่นอีสานมีความหมายกว้างกว่าคำไทยกลาง

4.5.2.1 คำศัพท์ที่ภาษาถิ่นอีสานใช้แตกต่างจากภาษาไทยถิ่นกลาง คำกลุ่มนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากโดยเฉพาะคำที่ใช้เรียกชื่อ พืช สัตว์ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ในที่นี้จะยกตัวอย่างพอสังเขปดังต่อไปนี้

สิ่งของ	คำภาษาไทยกลาง	คำภาษาถิ่นอีสาน
	กระจกเงา	แว่น
	ผ้าเช็ดหน้า	ผ้าแพมม
	กรรไกร	มีดตัด
	กางเกง	ซ่ง
	กำไลมือ	ก้องแขน
	กระโถน	เงียง

คำภาษาไทยกลาง

กะลา
ร่ม (ร่มด้ามยาว)
ร่ม (ทั่วไป)
สะพาน
ขนมจีน
น้ำค้าง
ลูก, ผล (ลักษณะนาม)
รองเท้าย
ผ้าถุง
ดวงจันทร์
ทัพพี
บ่อน้ำ
คนไป
จอบ
เสื่อ
สนิม
ขันน้ำ
ไม้กวาด
พัด
เปด
ผ้าสไบ
ส้วม
กระต๊าก
ช่อม
ผักตำลึง
ผักชีฝรั่ง
แตงไทย
มะละกอ
กะเพรา
แมงลัก
พุทรา

ชื่อพืช

คำภาษาถิ่นอีสาน

กะโป๊ะ
คันยู
จ้อง
ข้าว
ข้าวปุ้น
น้ำหมอก
หน่วย
เกอบ
ชิน
อีเก็ง
จอง
น้ำล้าง
ปากกีก
บักจก
สาต
ชีเมียง
โอ
ฟอย
รี
อู่
ผ้าเบียง, แพเบียง
ถาน
เกีย
ผักขา
ผักตำนิน
ผักหอมเป
แตงจิง
บักหุ่ง
อีตูไทย
อีตูลาว
บักทัน

ศัพท์

คำภาษาไทยกลาง
ฝรั่ง
น้อยหน้า
ขนุน
มะนาว (ลูกใหญ่)
ชะพลู
คำไทยกลาง
กึ่งกำ
จิ้งจก
แมลงปอ
ผีเสื้อ
ค้างคาว
ตะพานน้ำ
คางคก
ปลาช่อน
อีแกง
นกเงือก
ปลาหมอ
แมลงป่อง
ลูกน้ำ
นกทางเขน
มदनางพญา
ปลาไหล
ไส้เดือน

คำกริยาและคุณศัพท์

ทำ
พบ
พูด
รีบ
เรียก
แอบ
กลัว

คำภาษาถิ่นอีสาน
บักสิตา
บักเขียน
บักมี
บักเว้อ
ผักอีเล็ด
คำอีสาน
ซี้กะปอม
ซี้เกี่ยม
แมงกะปี่
แมงกะเบ้อ, แมงกะเบี้ย
อีเกี้ย
ป่าผา
ซี้คันคาก
ป่าค้อ
ฟาน
กัก
เข็ง
แมงงอด, แมงเงา
แมงง่องแงง
จี้จู้
แม่เป็ง
เอียน
ซี้ไก่อเตียน

เข็ด (ทำงาน - เข็ดเวียก)
พ้อ
เว้า
ฟ้าว
เอิ้น
จอบ, จอบเป็ง
ย่าน

คำภาษาไทยกลาง

โกน
จับ
บ่น
กลับ (บ้าน)
ถึง
คิดถึง
ตระหนี่
โกหก
สงสาร
โง่
ขยัน
อ่อย
เงิบ
ชนะ

ก่อไฟ
รังเกียจ
ขี้เกียจ
ขี้เหร่
ทับ
ขึ้นรา
แซ่ซ่า
ตายหญ้า
นินทา
เดือด
ซ้ำ

คำภาษาถิ่นอีสาน

แก
บาย
จ่ม
เมียบ
ฮอด
คิดฮอด
ขี้ถี่
ตัว
เหลือโตน
ปีก
ดู
แซบ
มิด

แพ้ (ภาษาไทยกลางยืมคำศัพท์ว่า ชนะ
เข้ามา คำว่า แพ้ จึงย้ายความหมายไป
ตรงกันข้าม คือ จาก แพ้ → ฟ่าย)

ตั้งไฟ
ขี้เตี้ยจ
ขี้ค้ำ
ขี้ฮ้าย
เต็ง
ออกเห็ด
หมาข้าว
เสียหญ้า
เว้าพื้น, เว้าขวน
ฟด
ตบ

4.5.2.2 คำที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน คำในความหมายเดียวกัน ภาษาไทย
ถิ่นอีสานกับไทยกลางใช้คำศัพท์คนละคำ แต่เป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน เช่น คำว่า
วัง - แล่น , ดู - เบ็ง ในบางครั้งคำศัพท์นั้นมีอยู่ในทั้งสองถิ่น แต่ปัจจุบันคำศัพท์นั้นไม่ได้ใช้

เป็นคำเดียวในภาษากลางยังปรากฏให้เห็นอยู่ในคำชอนเท่านั้น ตัวอย่างเช่น เข็ดหลาบ
 กรุงเทพฯใช้คำว่า เข็ด อีสานใช้คำว่า หลาบ คำว่าหลาบในภาษากรุงเทพฯไม่ใช่เป็นคำโดด แต่
 จะใช้อยู่ในคำชอน ว่า เข็ดหลาบ เป็นต้น ในกลุ่มนี้จึงแยกได้เป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึง
 กัน และคำที่ไม่ได้ใช้เป็นคำโดดแต่ปรากฏอยู่ในคำชอน

คำที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน

คำภาษาไทยกลาง

ดู
 วิ่ง
 เหนื่อย
 ป่วย
 จมูก
 ทะเลาะกัน
 พัน
 เหมือนกัน
 ชอบ
 จริง
 ล้วง
 ชั่ว
 ชอน
 เดิน
 เบรี่ยว
 ตรง
 รำ
 ขโมย

คำภาษาถิ่นอีสาน

เบ็ง.
 แล่น
 เมื่อย
 ไซ้
 ดั่ง
 ผิดกัน
 แช่ว (เขี้ยว)
 คือกัน
 มัก
 แม่นอิหลี
 จก
 ฮ้าย (ร้าย)
 ลี้
 ย่าง
 สัม
 ซื่อ (ไปซื่อๆ = ไปตรงๆ)
 ฟ็อน
 ลัก

คำที่ภาษาไทยไม่ใช่เป็นคำโดดแต่ปรากฏอยู่ในคำชอน ตัวอย่างเช่น
(แปด) เบื่อน - แปด

ในภาษาถิ่นอีสาน "แปด" เป็นคำกริยาแปลว่า "เบื่อน" มือแปดท่าน = มือเบื่อน
 ท่าน ในภาษาไทยกลาง แปด ไม่มีใช้เป็นคำเดียว แต่จะอยู่ในคำชอนว่า แปดเบื่อน

เสีย - หาย

ในภาษาไทยกลาง เสีย เป็นคำวิเศษณ์ มีความหมายว่า “เลวลง, เสื่อมคุณภาพ, ชั่ว, ไม่ดี, เน่า” เช่น รถเสีย, กับข้าวเสีย แต่ในภาษาอีสาน เสียเป็นคำกริยา มีความหมายว่า “หาย” รถเสีย คือ รถหาย ปัจจุบันในภาษาไทยกลาง คำว่า เสีย ปรากฏอยู่ในคำซ้อน เสียหาย ซึ่งเป็นคำวิเศษณ์ หมายถึง “ไม่ดี, เสื่อมเสีย” ถึงแม้จะมีความหมายเปลี่ยนไปแต่ก็ยังเห็นเค้าของคำว่า หายอยู่

หลัก (แหลม) - หลัก

ในภาษาอีสาน หลัก มีความหมายว่า ฉลาด เช่น คนหลัก หมายถึง คนฉลาด ในภาษาไทยกลางหลักปรากฏในคำซ้อนว่า หลักแหลม และใช้เป็นคำขยายเป็น ฉลาดหลักแหลม

(เข็ด) หลาบ - หลาบ

ในภาษาอีสาน คำว่า หลาบ มีความหมายว่า เข็ด, ขยาด, กลัว ปัจจุบันในภาษาไทยกลางไม่ใช้หลาบเป็นคำโดดๆ แต่จะใช้ในคำซ้อนเป็น เข็ดหลาบ

คอย - ทำ

ในภาษาถิ่นอีสาน ใช้คำว่า ทำ แปลว่า คอย ในภาษาไทยกลาง ไม่ใช้ ทำเป็นคำเดี่ยว แต่จะใช้เป็นคำซ้อน ว่า คอยทำ

ตัวอย่างอื่นๆ เช่น

พัดวี	- ไทยกลางใช้ พัด	อีสานใช้ วิ
เจ็บปวด	- ไทยกลางใช้ ปวดท้อง ปวดฟัน	อีสานใช้ เจ็บ เช่น เจ็บท้อง เจ็บเข่า
ทิ่มตำ	- ไทยกลางใช้ ตำ เช่น ตำหมาก	อีสานใช้ ทิ่ม เช่น ทิ่มหมาก
เกลียดชัง	- ไทยกลางใช้ เกลียด	อีสานใช้ ชัง (ออกเสียงว่า ชัง)
ย่าเกรง	- กรุงเทพฯใช้ เกรง	อีสานใช้ ย่า แปลว่า เกรง, กลัว บ่ย่า = ไม่กลัว

4.5.2.3 คำภาษาถิ่นอีสานมีความหมายกว้างกว่าคำภาษาไทยกลาง

คำในภาษาอีสานบางคำมีความหมายกว้างกว่าคำภาษาไทยกลาง ซึ่งอาจจะเห็นว่าคำในภาษาอีสานมีความหมายเพิ่มขึ้นจริงๆ หรืออาจเป็นเพราะคำในภาษาอีสานมีการเปลี่ยนแปลงเสียงไปทำให้คำศัพท์กลายมามีรูปร่างเหมือนกันเกิดการพ้องคำขึ้น จึงดูเหมือนคำมีความหมายเพิ่มขึ้น ตัวอย่างเช่น คำว่า ปะ ในภาษาอีสาน มาจากคำว่า ปละ (ที่แปลว่า ละทิ้ง

ในคำว่า ปล่อยปละละทิ้ง) เมื่อ ล ลตกหายไปเหลือเป็น ปะ จึงไปพ้องกับคำว่า ปะ ที่แปลว่า พบ ทำให้คำว่า ปะ ในภาษาอีสาน มีความหมายทั้ง 2 อย่างคือ

1. ปะ แปลว่า พบ เช่นในคำว่า พบปะ
2. ปะ แปลว่า ละทิ้ง ในคำว่า ปะลูก ปะผัว แปลว่า ทิ้งลูก ทิ้งผัว

ตัวอย่างคำพ้อง เช่น (ดูเพิ่มเติม เรื่อง คำพ้องภาษาไทยกลาง - อีสาน : บรรพต เปรมชู, 2522)

จวก - ทั้งในภาษาไทยกลางและภาษาอีสาน แปลว่าแทง สับ, ฟัน ในภาษาอีสาน จวก มีความหมายว่า คล่อง, เร็ว เช่น จวกคิน คือ กลับคินโดยเร็ว

ต้อน - ทั้งในภาษาไทยกลางและภาษาอีสาน แปลว่า กันให้ไปตามที่ต้องการ ไล่ไป โดยวิธีกันไม่ให้แตกฝูง แต่ในภาษาอีสานมีความหมายเพิ่มขึ้นมาอีกอย่างหนึ่งคือ ความหมายว่า "ให้" หรือ "ฝาก" เช่น เอาของไปต้อน = เอาของไปฝากหรือไปให้

พื้น - ทั้งในภาษาไทยกลางและภาษาอีสานเป็นคำนาม หมายถึง ที่ราบ ที่รองรับสิ่งต่าง ๆ เช่น พื้นดิน พื้นเรือน ในภาษาอีสานมีความหมายเพิ่มขึ้นมา คือ ประวัติ ตำนาน นิทาน ความเป็นไปของแต่ละประเทศ เช่น พื้นเวียงจันทน์ คือ ตำนานหรือประวัติของเวียงจันทน์ หมอสำพื้น คือ หมอสำที่นำเอาประวัติหรือตำนานหรือนิทานเรื่องใดเรื่องหนึ่งมาเล่า

นำ - ภาษาไทยกลางเป็นคำกริยา แปลว่า ออกหน้า ไปข้างหน้า ให้เดินตาม ให้ทำตาม ในภาษาอีสาน นำเป็นคำกริยา แปลว่า ไปข้างหลัง ติดตาม เช่น ย่างนำกัน = เดินตามหลัง

สวม - ภาษาไทยกลางหมายถึงสถานที่ถ่ายอุจจาระ แต่ในภาษาอีสาน สวม หมายถึง ห้องนอน, ห้อง, หรือที่กันไว้สำหรับลูกสาวโดยเฉพาะ

ถอก - ภาษาไทยกลางจัดเป็นคำไม่สุภาพ มีความหมายว่า รื่น, รื่นเข้าไป แต่ในภาษาอีสาน ถอกมีความหมายว่า ออกรวง แดกรวง ตกปัส เช่น กล้วยถอก คือ กล้วยออกปัส ข้าวถอก คือ ข้าวแดกรวง

ในคำบางคำมีการเปลี่ยนแปลงเสียงไปทำให้คำซึ่งเคยเป็นศัพท์คนละคำกันกลายเป็นมีเสียงเหมือนกันเกิดเป็นคำพ้องเสียงขึ้น แต่ความหมายยังคงต่างกัน เช่น

โต - (เปลี่ยนมาจากตัว) ในภาษาอีสานเป็นทั้งคำนามและสรรพนาม คำนามแปลว่า ตัว, ตน, รูปร่างของคนและสัตว์ สำโต คือ สำตัว โต เมื่อเป็นสรรพนาม ใช้แทนบุรุษที่ 2 คือ คุณ แก โตไปใส = คุณจะไปไหน

โต ในภาษากลางเป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า ใหญ่

ตุ้ - (เปลี่ยนมาจาก ทุ) ในภาษาอีสาน “ตุ้” แปลว่า ทุ, ไม่คม เรียกมีดปลายไม้ แหลมว่า มีดตุ้

ตุ้ ในภาษาไทยกลางเป็นคำนาม หมายถึงเครื่องเรือนชนิดหนึ่งใช้เก็บสิ่งของ

ปะ - (เปลี่ยนมาจาก ปละ) ในภาษาอีสาน “ปะ” เป็นคำกริยา แปลว่า ทิ้ง, หย่าร้าง เช่น ผัวเมียปะกัน คือ ผัวเมียทิ้งหรือหย่าร้างกัน คำว่า ปะ ในภาษาอีสานน่าจะมาจากคำว่า ปละ ใน ปล่อยปละ

ในภาษาไทยกลาง ปะ แปลว่า พบ เรามักใช้ในคำซ้อนว่า “พบปะ”

เชิงอรรถที่ 4

1. ธานินทร์ ตรงดี ใช้ตัวอักษร \mathcal{E} แทนสระหน้า ต่ำ และ \mathcal{O} แทนสระกลาง กลาง ในที่นี้ ได้ปรับเป็น \mathcal{E} และ \mathcal{X} เพื่อให้เป็นระบบที่สะดวกในการทำความเข้าใจเมื่อเปรียบเทียบกับภาษาถิ่นอื่นๆ ซึ่งในที่นี้ใช้ตามกัลยา ดิงศภทิพย์ (2526 : 477 - 493)